

EROTIKUS JELKÉPEK A NÉPHAGYOMÁNYBAN

Hoppál Mihály—Szepes Erika: *Erósz a folklórban*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987

Hoppál Mihály és Szepes Erika szerkesztésében renghagyó kötetet tarthat kezében az olvasó. Az *Erósz a folklórban* című tanulmánygyűjtemény eddig kevésbé vizsgált területeket tár fel népi hagyománykincsünkben. Olvashatunk érdekes mondákat Ádámról és Éváról (Nagy Ilona: *Ádám és Éva. Az erósz keletkezésének mondái*), erotikus népszokásokat (Tátrai Zsuzsanna: *Erósz a jeles napi szokásokban*), a népművészet szexuális jelképeiről (S. Kovács Ilona: *Szerelmespár-ábrázolások a dunántúli pásztorművészetben. A páva*), népdalaink metaforáiról és szimbólumairól (Vargyas Lajos: *Szerelmi-erotikus szimbolika a népköltészetben*, Bernáth Béla: *A szerelem képes nyelvről. A favágásról és a szerelemfákról.*) és meghökkentően őszinte vallomásokat a parasztság szerelmi életéről (Vajda Mária: *Vallomások a paraszti szerelmi életéről*, Szentí Tibor: *Szerelmi élet a vásárhelyi gazdacsaládban*).

Az MTA Néprajzi Kutató Csoportjának Folklór Osztálya 1982 májusában háromnapos konferenciát tartott *Erósz a folklórban* címmel. A beérkezett dolgozatok, melyeknek száma meglepően nagy volt, értékes eredményeket szolgáltatottak: az elszigetelten dolgozó kutatók munkái igazolták egymást, azonos végkövetkeztetéseket mutattak. Ez a felismerés, valamint a tabu alól felszabadult erotikus népszokások olyan jelentős lehetőségeket villantottak fel a kutatók előtt, hogy szükségesnek mutatkozott a jelen kötet kiadása, sőt egy ikerkötet is megjelent erre a témára (*A szerelem kertjében*). A két kötet bizonyossága annak, hogy az erotika nemcsak a maga értékében képviseltetik az élet teljességét ábrázoló művekben, hanem önálló tárggyá is válhat. Ezt igazolják a hetvenes évektől szaporodó erotikus tartalmú könyvek is, melyek az emberi kultúra évszázadokon át tabu alatt őrzött témáit szólaltatják meg, mint pl. a *Káma-Szútra* (1977), ennek arab megfelelője *Az illatos kert* (1983), Nagy Olga széki gyűjtése alapján a *Paraszt dekameron* (1977), *Ujabb paraszt dekameron*, *A szerelemről és a házasságról* (1983), Stoll Béla válogatásában a deákköltészet pajzanságai *Pajkos énekek* (1984), valamint Bernáth Béla tanulmánya (1981), amely a népköltészet szerelmi szimbolikájával foglalkozik. Bernáth sok vitát kiváltó tanulmányának lényege azon a felfedezésen alapul, hogy a népdalok kezdő sorai, a természeti képek nem függetlenek az utánuk következő sorok tartalmától, hanem „virágnyelven” előremondják azt, ami később következik. Bernáth felfedezte az erotikus témát, másrészt meglátta benne a szimbólumfejtés lehetőségét.

A magyar népdalokban kimutatott szimbólumrendszer hasonlít a tőle térben és időben igen messze, más kultúrkörökben keletkezett szimbólumrendszerekhez. Európában, sőt Ázsia vizsgált részein is évezredek ke-

resztül megegyezik az erotikus jelképek nyelvezete. Ez nem véletlen egyezés, állítják a kutatók; magyarázata, hogy a szimbólumrendszer létrehozó világkép azonos volt — a mezőgazdasági kultúrák népei azonosították a föld termékenységét az emberi termékenységgel, a vegetáció szaporodásának fázisait az emberi születés és élet szakaszaival. A kötet tanulmányai igazolják, hogy a termékenységet jelképező fa mellett, páva kíséretében egymással szemben álló legény és leány páros ábrázolása ugyanúgy a „szerelem kertjének” szimbóluma, mint a népdalok harmatos kertje, ahol a növénynek „hajtani kell ágát, szedni szép virágát” — írják a szerkesztők az előszóban.

Vargyas Lajos tanulmányában a népdalok szimbólumrendszerével foglalkozik. A leggyakoribb virágszimbólum a rózsza, az ibolya, a tulipán, a rozmaring. A növények-gyümölcsök közül pedig a piros alma, dió, szilva, füge, mandula, búza, kender. Ki ne tudná pl. hogy a szeretőt „rózsám”-nak nevezi a népdal, de azt már kevesebben gondolják, hogy a rózsza nemcsak szerető, hanem a szerelem is, vagyis rózsát szakítani annyi, mint a (testi) szerelmet élvezni: „Hervadj rózsza, hervadj, Mer az enyém nem vagy. / Ha az enyém volnál, Különbet nyílónál. / Nem ám az a rózsza, Ki a kertbe nyílik, / Hanem az a rózsza, Ki egymást szereti.”

A tanulmány példáiból kitűnik, hogy a népköltészet rendkívül sokféle erotikus szimbólummal és áttételes képpel tudja kifejezni a testi szerelmet. A virág- és gyümölcszimbólumok mellett sok jelkép (a laktatól a kútgémig és az esőtől a búzában taposott ösvényig) igen alkalmas volt arra, hogy felidézze a testi szerelem emlékét.

Figyelmet érdemel Nagy Olgának *A szerelem témái a népmesékben* című tanulmánya, melyben a példák sorával dönti meg Lutz Röhrich állítását, hogy „a mese sohasem szerelmi történet”! Max Lüthi szerint pedig a meséből „minden erotikum hiányzik”. Nagy Olga az egymásnak rendelt mesehősöktől kezdve a megváltó szerelemig (*Allat-vőlegény* mesetípus), a testi szerelem példáin keresztül (mely főként a tréfás mesei témákban van jelen: *Csúffá tett szerelmesek; Pőrére vetkeztetett szerelmesek*) a tündérmesék erotikus jelképeig tagadja az előző állításokat. Az erotikus témák funkcióját pedig egy havasi mesemondójával fogalmaztatja meg: „ilyeneket mesélünk, amikor már sokáig nem láttunk asszonyt”, de hasonló erotikus mesék elhangzottak a fonókban is (nevelő szándékkal!).

Az erósz a jeles napi szokásokban Tátrai Zsuzsanna szerint kettős funkciót tölt be: egyrészt a párválasztást, másrészt a termékenységvázslást szolgálja. Nem véletlen, hogy Róheim Géza így ír a *Magyar néphit és népszokások* című könyvében (1925) a húsvéti locsolkodásról: „A legény, aki megöntözi szeretőjét, a lány, aki hálából odaadja a tojást, olyan világos körülírása a coitusnak, hogy különbet ki sem lehet gondolni”.

Az *Erósz a folklórban* gyűjteményben 13 tanulmányt olvashatunk

a magyar népi kultúra különféle területeiről. A friss szempontokkal megújított néprajztudomány új eredményeinek megismertetése a kötet célja, amit maradéktalanul megvalósít. Szakembereknek és érdeklődőknek egyaránt izgalmas olvasmányélményt nyújt a gazdagon illusztrált kötet.

SÁRVÁRI V. Zsuzsa

ESSZÉ A REND MEGTEREMTŐJÉRŐL

Tompa Gábor: *A hűtlen este*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1987

Ki a rendező, hol a helye, mi a szerepe a színház apparátusában, művészet-e a rendezés, s ha igen, mitől az? — ezekre a kérdésekre keres választ műhelytanulmányában a karcsú, ám tartalmas és nemcsak a szakma számára fontos könyv szerzője, a mintegy tíz évvel ezelőtt Bukarestben diplomált Tompa Gábor.

Színházában Tompa egyik legutóbbi rendezése a *Hamlet* volt. Egyik kritikusa szerint a Hamlet Kolozsvárott a kizöklent idő kihívásaira akar válaszolni. Erre készíti az a kényszerhelyzet, amelybe a „túlélést áldozatok árán is vállaló magatartás”-a és a „beteg Claudius spicikkel felfegyverzett zsarnoki hatalmá”-nak konfrontálódása sodorta. Erről szól Shakespeare *Hamletje*? Erről is szólhat, vallja és — a kritikák szerint meggyőzően — bizonyítja is Tompa Gábor, aki a rendezést saját mondanivalójával s formajegyekkel bíró művészi alkotásnak tekinti. Átértelmezett *Hamletje* a gyakorlat válaszának tekinthető a szakmunkák alaposságával és rendszerességével írt könyvében felsorakoztatott kérdésekre, alkotói dilemmákra.

Mielőtt válaszát megfogalmazná, hogy a rendező mesterembernek, közvetítőnek (irodalmi művek tolmácsának) vagy értelmező-alkotónak tekinthető-e, a könyv szerzője, alapot teremtve a kérdések végig gondolására, mindenekelelt a színház meghatározását kívánja, tartja fontosnak adni. Szerinte ezt „egy sajátos jelrendszer kialakításá”-ban, olyan „típusú képiség kimunkálásá”-ban kell látni, amelyet „nem más művészetektől kölcsönzött”, hanem kizárólag sajátja volt — amióta színjátszás létezik — és maradt is, mai „útkereséseinek” is ez a lényege. Az így meghatározott „színház belső logikáját” követve, s szem előtt tartva, hogy minden előadás — a színházi alkotómunka végterméke — „nyitott rendszer, amely állandó mozgásban van s képes átváltozni a közönség jelenlétében”, Tompa a rendező definiálására tett három lehetőség közül egyiket sem zárja ki, de hierarchikus rendbe állítja ezeket. Alapfokon szakembernek kell lennie, nem mentesülhet a választott mű tolmácsolásától sem, rangját, igazi értékét azonban az határozza meg, milyen mértékben önálló alkotóművész a rendező, hogy nemcsak